

Dr hab. Andrzej Zborowski
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr Marcina Semczuka
pt.: Wpływ peryferyjności na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich
województwa małopolskiego

promotor: dr hab. Witold Wilczyński, prof. UP, Instytut Geografii, Wydział Geograficzno-Biologiczny, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Wprowadzenie

W Polsce w okresie ostatniego ćwierćwiecza występuje duża dynamika zmian przestrzennych, które wykazują znaczące zróżnicowanie tak regionalne jak i lokalne. Wynikają one z przemian systemu politycznego i ekonomicznego, w tym zwłaszcza z przystąpienia kraju do struktur Unii Europejskiej. Duże tempo przemian społecznych i gospodarczych zachodzących w obszarach wiejskich, prowadzi do tworzenia się dysparytetów w omawianym zakresie. Daje to asumpt do ujawniania się zarówno w skali regionalnej jak i lokalnej obszarów „upośledzonych” w stosunku do dobrze prosperujących pozostałych terenów kraju. To upośledzenie, czy też zagrożenie rozwoju dotyka szczególnie mocno obszary określane mianem peryferyjnych. Cechują się one szeregiem niekorzystnych zjawisk i procesów związanych z zapaścią demograficzną, stagnacją gospodarczą, niskim poziomem infrastruktury społecznej i technicznej oraz niską jakością życia. Procesy te utrudniają rozwój obszarów peryferyjnych i są niezgodne z oczekiwaniami społeczności regionalnych i lokalnych.

Wiejskie obszary peryferyjne Polski, z racji występowania różnych problemów, budzą od wielu lat żywe zainteresowanie reprezentantów różnych dyscyplin naukowych, w tym geografów. Tę tematykę badawczą podejmuje również Pan mgr Marcin Semczuk w recenzowanej dysertacji doktorskiej.

Praca ta wpisuje się w trzy nurty metodologiczne: analityczno-opisowy, logiczno-neopozytywistyczny oraz jakościowy. Pierwszy z wymienionych nurtów obejmuje pierwsze trzy rozdziały. Osadzony jest on w problematyce historycznych uwarunkowań zróżnicowania społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich województwa małopolskiego. Rozdziały od czwartego do szóstego umieścić można w nurcie logiczno-neopozytywistycznym. Autor zastosował tu szereg złożonych metod analizy przestrzennej, wspartej narzędziami GIS. Trzeci z wyróżnionych nurtów reprezentowany jest przez rozdział siódmy, w którym przedstawiono wyniki studiów przypadku wybranych wsi peryferyjnych.

Zaproponowany zakres przedmiotowy pracy pozwolił mgr Marcinowi Semczukowi na wysunięcie jej celu głównego oraz siedmiu celów szczegółowych. Za cel główny pracy Autor uznał „rozpoznanie procesów społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich, określenie kierunku i tempa tych przemian, z wyróżnieniem procesów zachodzących na obszarach peryferyjnych oraz określenie wpływu lokalizacji na ich poziom”, tu należałoby dodać poziom rozwoju. Cel główny został wsparty sześcioma celami szczegółowymi (nie

siedmioma jak prezentuje to ich numeracja). Wymienione powyżej cele mają charakter poznawczy, jakkolwiek doktorant *eksplicite* tego nie zaznaczył. Obok nich Doktorant sformułował cel metodyczny tzn. „określenie użyteczności różnych metod wyznaczania obszarów peryferyjnych, a w przypadku zdiagnozowania ich ograniczonej funkcjonalności, wypracowanie optymalnej metody ich wyznaczania”. Cel główny analityczny pracy oraz cel metodyczny zostały postawione w zasadzie prawidłowo, jak również większość celów szczegółowych, z wyjątkiem celu drugiego, który wymaga doprecyzowania. Cel główny nie zawiera zakresu przestrzennego recenzowanej dysertacji, zakres ten pojawia się dopiero w kilku celach szczegółowych.

Konstrukcja pracy

Recenzowana praca liczy 199 stron, w tym 12 tabel, 66 rycin, oraz 1 załącznik. Praca ma logiczny układ, zawiera 8 rozdziałów, w tym Wstęp i Podsumowanie.

We wstępie Doktorant sformułował cel główny i cele szczegółowe pracy, jasno i zwięźle scharakteryzował prezentowane metody pracy, których szczegółowe omówienie zawarł w rozdziałach metodycznych (4 i 5). Autor przybliżył podstawowe pojęcia stosowane w pracy, takie jak: obszar wiejski, peryferyjność oraz dostępność. W tej części pracy omówiona została też literatura przedmiotu składająca się z 243 pozycji, w tym 29 w językach obcych. Świadczy to o dobrym opanowaniu zagadnień teoretyczno-metodycznych. Należy stwierdzić, że tych pozycji byłoby znacznie więcej, lecz Doktorant cytując je w tekście nie poczynił odpowiednich odniesień w wykazie literatury. W rozdziale 1.2 zatytułowanym „Metody i układ pracy” jest zamieszczona informacja o podstawowych źródłach danych wykorzystanych w pracy. Należałoby zatem dodać tę informację do tytułu podrozdziału. We wstępie zabrakło natomiast informacji o zasięgu czasowym i przestrzennym recenzowanej dysertacji. Informacja ta powinna jednak się znaleźć we wstępie, nie tylko ze względów formalnych, lecz także z powodu zastosowania przez Autora szeregu różnego typu jednostek przestrzennych, nie tylko odnoszących się do przedmiotowego województwa małopolskiego, lecz także innych obszarów, w tym województw Polski, okresów na Słowacji i w Czechach, oraz państw Europy.

Rozdział drugi ma charakter teoretyczny, Doktorant prezentuje w nim podstawowe teorie i koncepcje i modele przy pomocy których można wyjaśnić zjawisko peryferyjności. Rozdział ten posiada czytelny układ i świadczy o dobrej znajomości przez mgr Marcina Semczuka teorii mających zastosowanie w badaniu rozwoju obszarów peryferyjnych.

Analityczno-opisowy charakter posiada rozdział trzeci traktujący o problemach rozwoju obszarów wiejskich województwa małopolskiego. Jest to rozdział bardzo dobrze udokumentowany, w którym Autor szczególną uwagę zwrócił na problemy ludnościowe, przemiany w rolnictwie, w tym użytkowaniu ziemi. Bardzo interesujący jest podrozdział dotyczący szkół wiejskich jako czynnika rozwoju lokalnego, w tym przemian w sieci szkół podstawowych w latach 2000-2014. Liczne ilustracje graficznie są dobrze skomentowane, choć część z komentarzy można uznać za dyskusyjne jak np. stwierdzenie „okres transformacji.... w stosunkowo mniejszym stopniu dotknął negatywnie Małopolskę” str. 45, wszak jest to region nadal utrzymujących się dużych migracji zagranicznych, z kolei na str. 46 autor oznajmia iż „kilka największych zakładów przemysłowych regionu przeszło udaną restrukturyzację np. krakowska huta”. W związku z powyższym stwierdzeniem warto zauważyć, iż w hucie pracowało około 40 tys osób, obecnie niespełna 3 tys.. Niemniej jednak rozdział ten należy ocenić wysoko, stanowi on bogatą bazę informacyjną – analityczną do objaśnienia procesów i zjawisk opisanych w kolejnych rozdziałach o charakterze metodologicznym.

Rozdziały od czwartego do szóstego są utrzymane, jak to już przytoczono, w konwencji logiczno-pozytywistycznej. W rozdziale czwartym Doktorant stara się wyznaczyć obszary peryferyjne województwa małopolskiego. Do określenia poziomu peryferyjności wykorzystano model potencjału ludnościowego nie w ujęciu tradycyjnym, znanym z prac K. Dziewońskiego i Z. Chojnickiego, lecz w wymiarze dostępności potencjałowej. Jest ona mierzona prawdopodobieństwem wystąpienia interakcji między źródłem podróży a zbiorem celów podróży. Jako jednostkę badawczą przyjęto 2831 obszarów od pojedynczej miejscowości po państwa Europy przypisane do 4 stref. Autor przygotował też warstwę liniową dróg z projektu Open Street Map z wykorzystaniem odpowiedniego modelu prędkości. Pozwoliło to na opracowanie mapy potencjału ludnościowego dla miejscowości oraz dla gmin województwa małopolskiego. Badanie to zostało przeprowadzone skrupulatnie i poprawnie pod względem metodycznym, jego niewątpliwą zaletą jest zastosowanie do obliczeń dostępności potencjałowej projektu Open Street Map. Całość recenzowanej części pracy oceniam wysoko. Warto przy tym dopowiedzieć, że wskazane byłoby przeprowadzenie w tym podrozdziale dyskusji na temat różnych ujęć badawczych dostępności i celowości zastosowania w pracy dostępności potencjałowej. Zwraca też uwagę mało czytelna mapa przyjętych prędkości dla modelu fragmentu dróg badanego obszaru (ryc. 18).

Podstawowe znaczenie z punktu realizacji celu pracy miało określenie stopnia rozwoju społeczno-demograficznego obszarów wiejskich województwa małopolskiego i ustalenie jego struktury. Zadanie to przeprowadzono w rozdziale piątym. W celu realizacji postawionego zadania Doktorant zastosował 26 zmiennych pogrupowanych w pięć składowych, a następnie obliczył wskaźnik syntetyczny stosując procedurę Perkala. W kolejnej części tego rozdziału Pan Marcin Semczuk przeprowadził typologię struktury rozwoju społecznego-gospodarczego gmin wykorzystując algorytm k-średnich. Jest to objętościowo najbardziej obszerny rozdział pracy, stanowiący 1/3 całej jej zawartości. Cechuje się też szerokim wachlarzem badanych zjawisk oraz wprowadzanych do ich analizy technik badawczych. Posiada on prawidłową strukturę, jakkolwiek jego rozległość tematyczna nie ułatwia percepcji poszczególnych wątków, stąd w przypadku publikacji należałoby zastanowić się nad jego podziałem na mniejsze bloki spójne tematycznie. Autor nie ustrzegł się także pewnych niejasności, do których należy: w podrozdziale 5.2., brak określenia wartości progowych w typologii wskaźników syntetycznych i jego zmian (ryc. 24 i 28), nie objaśniono też dlaczego wybrano tylko dwa wskaźniki syntetyczne do ustalenia typologii wg schematu zaprezentowanego na ryc. 22. W podrozdziale 5.4 zatytułowanym „Poziom rozwoju a dynamika rozwoju” Autor korelował wartości składników rozwoju ustalonych dla pięciu składowych dla lat 2011-2013, względnie 2010, z wartościami indeksu dynamiki. Niestety, brak jest tutaj zestawienia podstawowych parametrów tych składowych tj. miary syntetycznej i jej zmian dla gmin badanego obszaru, powinny one być w załączniku. W tym samym podrozdziale mgr Marcin Semczuk przedstawił dwie mapy typów gmin dla struktury demograficznej oraz rynku pracy, brak jest natomiast podobnych map dla wskaźników sektora rolniczego i warunków mieszkaniowych. W rozdziale 5.5 przedstawiona została typologia jak ją Autor nazywa strukturalna rozwoju społeczno-gospodarczego, uważam, że raczej chodzi o typologię struktury tego rozwoju. Jest to jeden z podstawowych podrozdziałów o charakterze syntetyzującym, w którym Doktorant wydzielił pięć typów obszarów wiejskich. Cała procedura jest przeprowadzona poprawnie, jasno opisana oraz skomentowana. Można jedynie dyskutować o trafności doboru zmiennych w kontekście obszarów wiejskich przydzielonych do typu drugiego. Jak Autor zwrócił uwagę (str. 148) o przynależności gmin do tego typu w znacznym stopniu zadecydowały cechy opisujące dostępność do infrastruktury technicznej. Jednak, moim zdaniem, typ ten powinno różnicować szereg innych cech, wszak mamy tu z jednej strony wysoko zurbanizowane tereny zachodniej części województwa, a z drugiej słabo

gospodarczo rozwinięty, o najwyższym poziomie bezrobocia w skali całego województwa, rejon Powiśla ?

W przeciwieństwie do dużego objętościowo rozdziału piątego, rozdział szósty jest pod tym względem bardzo skromny, liczy bowiem 4 strony. Pan Marcin Semczuk zdecydował się na taki układ, jak można sądzić, ze względu na merytoryczną rangę tego rozdziału, dotyczy on bowiem podstawowego dla realizacji celu zagadnienia zbadania wpływu peryferyjności na zróżnicowanie społeczno-gospodarcze obszarów wiejskich. Doktorant wykazuje tu istotną zależność zachodzącą pomiędzy wskazanymi zjawiskami. Przy pomocy map z reszt z regresji prostoliniowej ustala też obszary swoistych nadwyżek i niedoborów rozwoju w relacji do poziomu peryferyjności. Jest to krótki, ale bardzo interesujący rozdział, w przypadku jego publikacji Autor powinien przeprowadzić szerszą dyskusję jego wyników. Ponadto sugeruję połączenie podrozdziałów 5.4, 5.5 oraz rozdziału 6 w jedną całość. Są to bowiem najbardziej istotne dla recenzowanej pracy jej części, posiadające charakter syntetyczny. Zabieg ten jednocześnie poprawiłby strukturę układu całej pracy.

Charakter jakościowej analizy studiów przypadku posiada rozdział siódmy. Doktorant, w oparciu o dokonane ustalenia w poprzednich rozdziałach wytypował do badań terenowych sześć miejscowości położonych w obszarach o najniższych wartościach peryferyjności z różnych rejonów województwa małopolskiego i o różnych kolejach losu odnoszących się do istnienia szkoły, względnie jej braku. Pan Marcin Semczuk przeprowadził 63 wywiady w badanych wsiach. Rozdział ten istotnie poszerza wiedzę o rozwoju społeczno-gospodarczym wsi peryferyjnych, wskazuje też na lokalne uwarunkowania tego rozwoju. Słabszą stroną tego rozdziału stanowi natomiast brak dokumentacji przeprowadzonych wywiadów, nie zamieszczono też formularza z zadawanymi respondentom pytaniami.

Rekapitulację przeprowadzonych badań zawiera rozdział zatytułowany Podsumowanie. Autor w swobodnie przeprowadzonej dyskusji odnosi do postawionego celu głównego oraz celów szczegółowych. Komentarze te są poprawne. Należy stwierdzić, że do wszystkich sześciu celów doktorant odniósł się i je w jednoznaczny sposób skomentował. Zwraca jedynie uwagę na brak pewnej strukturalizacji odpowiedzi na postawione cele szczegółowe. Prowadzi to do konieczności „wyszukiwania” w tekście najbardziej istotnych fragmentów z punktu danego celu szczegółowego. W przypadku publikacji proponuję częściowe przeredagowanie tego rozdziału.

Uwagi techniczne

Praca napisana jest językiem poprawnym, nieliczne są też literówki, praca jest na ogół dobrze zredagowana, można mieć jedynie zastrzeżenia co do skromnej dokumentacji prowadzonych obliczeń, przydałyby się przynajmniej przykłady obliczeń, gdzie recenzent mógłby się przekonać o poprawności stosowanych narzędzi, technik badawczych i metod. Zdarzają się też pewne przejęzyczenia i niejasności w stosowaniu terminów, np. wewnątrzkarpacka kolej transwerska, a powinno być kolej transwersalna (str. 42), bottom up to „od dołu”, a nie „od domu” (str. 37). W pracy jest mowa o ludności dwuzadaniowej, raczej chodzi o ludność dwuzawodową (str. 44), obszary o szczególnych właściwościach przyrodniczych, to obszary o szczególnych walorach przyrodniczych (str. 49). Mapy 13 i 14 posiadają odmienne podpisy, natomiast prezentują ten sam obraz graficzny, mówiąc o gminach spiskich Doktorant miał na myśli gminy orawskie (str. 102), Czorsztyń nie jest gminą podhalańską, lecz spiską (str. 99). Przy cytowaniu autorów artykułów nie stosujemy wersji angielskiej, czyli bez łącznika „i” między nazwiskami (zatem nie zapisujemy Stöhr i Tödtling, lecz Stöhr, Tödtling). Autor opuścił ponadto w zapisie literatury około 20 cytowanych prac w tekście. Należy też zauważyć, że nie jest poprawne zamienne stosowanie

w pracy pojęć „województwo małopolskie” i „Małopolska”, jakkolwiek Doktorant miał świadomość tej niejednoznaczności na co zwrócił uwagę na str. 40.

Wyniki i osiągnięcia

Za osiągnięcie recenzowanej dysertacji uważam:

- 1) umiejętne zastosowanie trzech różnych nurtów metodologicznych: analityczno-opisowego, logiczno-neopozytywistycznego i jakościowego, pozwalających na dogłębną analizę przedmiotowego tematu,
- 2) wykorzystanie szeregu metod, w tym szczególnie metod z zakresu analizy przestrzennej, właściwie dobranych do realizacji postawionego sobie zadania,
- 3) zastosowanie właściwych algorytmów badawczych do uzyskania graficznego obrazu rejonizacji peryferyjności obszarów wiejskich województwa małopolskiego oraz wizualne zobrazowanie tej peryferyjności,
- 4) wykazanie wpływu peryferyjności na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów województwa małopolskiego.

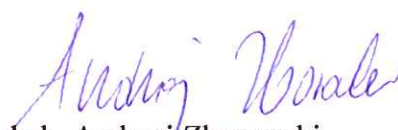
Recenzowana praca, obok walorów poznawczych i metodycznych, może mieć także znaczenie aplikacyjne dla celów planowania regionalnego.

Uwagi końcowe

Recenzowana praca stanowi, dobrze przemyślane i wykonane z zastosowaniem szeregu metod analizy przestrzennej, studium z zakresu badania wpływu peryferyjności na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich województwa małopolskiego. Stwierdzam, że cel główny oraz cele szczegółowe zostały osiągnięte. Mogę stwierdzić, że mgr Marcin Semczuk wykazał się umiejętnością samodzielnego wykonywania pracy naukowej. Zgłoszone w recenzji uwagi krytyczne oraz dyskusyjne, a także dostrzeżone w opracowaniu usterki natury redakcyjno-technicznej nie podważają pozytywnej oceny jaką wystawiam recenzowanej pracy.

Na podstawie dokonania całościowego oglądu rozprawy doktorskiej napisanej przez Pana mgr Marcina Semczuka pt.: *Wpływ peryferyjności na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich województwa małopolskiego* stwierdzam, że recenzowana praca napisana pod kierunkiem dr hab. Witolda Wilczyńskiego, prof. UP w Instytucie Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w trybie ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki. Przedkładam więc Radzie Instytutu wniosek o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie jej Autora do publicznej obrony.

Kraków, 25.11.2016 r.

dr hab. Andrzej Zborowski